

Љиљана Манић, Татјана Миливојевић и Андријана Микић

Висока школа социјалног рада, Београд

DOI 10.5937/kultura2380143M

УДК 159.922.26-053.9(497.111)

316.75(497.111)

Прегледни рад

Датум пријема: 26. 04. 2023.

Датум прихватања: 17. 09. 2023.

КУЛТУРНА ПАРТИЦИПАЦИЈА СТАРИЈИХ БЕОГРАЂАНА

Сажетак: *Стиарење стариовништва као феномен карактеристичан за све европске земље, намеће обавезу да се мерама јавне политике заштити права најстаријих, сиречи њихова маргинализација и дискриминација и створе услови за равноправно учешће у свим сферама живота. У складу са тим, неопходно је креирајући мере културне политике које ће омогућити услове за равноправно учешће старијих у културном животу. У овом раду изражује се културна партиципација старијих Београђана, посебно њихова културна интересовања, приватна и јавна културна прошиња и културна продукција. Циљ рада је да истражи у којој се мери интересовања старијих Београђана оклајају са културном праксом, колико они користе интернет за учешће у културном животу и колико је пандемија утицала на њихове културне потребе и навике. Додатни циљ овог рада је да се скрене пажња на културне потребе старијих Београђана и ируже се подаци који могу бити корисни за креирање културне политике која ће омогућити веће учешће старијих у културном животу града.*

Кључне речи: *културна партиципација, старији Београђани, културна интересовања, културна пракса*

Увог¹

Повећање очекиваног трајања живота, уз смањење стопе наталитета, неумитно доводи до „демографског старења” у већини европских земаља. Овај процес у Србији убрзан је високом стопом исељавања углавном младог и радно способног становништва. „Процес демографског старења становни-

¹ Истраживање приказано у овом раду је реализовано у оквиру пројекта „Истраживање културних навика старијих Београђана у доба пандемије” који је финансирао Градски секретаријат за културу Града Београда. Пројекат је прихваћен у области Културне делатности – научноистраживачке и едукативне делатности у култури (Уговор бр. VI 024012-344/2022), а реализован у периоду септембар – децембар 2022. године

штва манифестује се ниским и стално опадајућим учешћем младих и високим и континуирано растућим уделом старих у укупном становништву. Према подацима за Републику Србију, у 2020. години удео лица старих 65 и више година износи 21,1%, а млађих од 15 година има 14,3%”² Иако је учешће старијих у укупном становништву велико, истраживања која се баве њиховом културном партиципацијом веома су ретка, па њихово учешће у културном животу остаје недовољно познато.

Актуелни демографски показатељи, као и процене за наредних 50 година, захтевају промене у јавним политикама у области поштовања права и спречавања дискриминације, у области здравствене и социјалне заштите, али и промене у сфери културне политике како би се омогућило равноправно учешће старијих у културном животу заједнице. „Повећање дужине живота људи често има негативну конотацију и једнострано се посматра кроз призму оптерећења које представља пензионим и здравственом систему. Зато је питање заштите права старијих особа једно од кључних изазова са којима се савремени свет сусреће.”³

Све већа оријентација установа културе ка онлајн простору, а са друге стране недовољно познавање информационо–комуникационих технологија које је карактеристично за старије, додатно повећавају ризик од њихове искључености из културних дешавања.

Општи циљ нацрта Стратегије развоја културе Републике Србије од 2020. до 2029. године је унапређење улоге културе у животу грађана Републике Србије. Међу посебним циљевима истиче се развој продукције, културних потреба и равноправно учешће грађана у културном животу. Стратегијом је акценат стављен на контекст културне демократије, као планског деловања које има за циљ доступност културних садржаја и пракси свим грађанима, односно учешће свих грађана у културном животу. Ради остварења овог циља неопходно је да културни програми буду доступни свим категоријама становништва, независно од места, узраста, пола, социјалног положаја, национално-етничке или било које друге идентитетске припадности. У том смислу, Стратегија наглашава важност конкретне и реалистичке културне политике која је заснована на релевантним истраживањима и анализама. Међутим, досадашња истраживања културне партиципације у Србији углавном су се бавила утицајем социјалног порекла, економског статуса или нивоа образовања на културне потребе, навике и укуси испитаника, док су се истраживања културних навика појединих старосних категорија становништва најчешће бавила младима.

Циљ рада је да истражи у којој се мери интересовања старијих Београђана поклапају са културном праксом, колико користе интернет за учешће у културном животу, и колико је пандемија вируса Ковид 19 утицала на њихове културне потребе и навике.

2 Саопштење Републичког завода за статистику, бр. 181 (2021), Београд, стр. 1.

3 Манић, Љ. и Миљковић, Ј. (2022) Безбедност старијих на интернету, *Безбедности*, LXIV 3/2022, Београд: Министарство унутрашњих послова, стр. 121.

У исто време циљ рада је и да скрене пажњу на унапређење и промоцију културних потреба старијих Београђана и пружи податке који ће допринети стварању услова за њихово равноправно учешће у културном животу града.

Културна партиципација старијих

Партиципација (лат. *participatio* – учешће, *pars, partis* – део) представља учествовање људи у ма којој друштвеној активности. Културна партиципација је тако битан елемент друштвене партиципације. Сам термин културна партиципација обједињује учествовање у културном животу, посећивање локалних културних садржаја као и свакодневне културне праксе становника градова.⁴ Термин културна партиципација повезује и обједињује активности културне производње (бављење уметношћу или неким креативним хобијем) и два типа културне потрошње (посете институцијама културе и догађајима – тзв. јавна културна рецепција, и рецепција садржаја из културе код куће – тзв. приватна културна рецепција, која се најчешће одвија преко масовних медија).⁵

Културна партиципација старијих Београђана у овом раду приказана је кроз њихова културна интересовања, приватну и јавну културну потрошњу и културну продукцију. Они су, кроз своје одговоре на питања у упитнику, изражавали у којој мери су им поједине активности омиљене и колико у њима учествују.

Пандемија је утицала и на смањене могућности кретања и учешћа у друштвеном животу, нарочито старијих особа. Зато је посебно значајно питање колико је пандемија утицала на културне потребе и навике старијих, у којој мери су им били доступни културни садржаји, колико је изолација утицала на њихову приватну културну потрошњу (читање књига, гледање телевизије и филмова код куће) и да ли су учешће у јавној културној потрошњи (посете позориштима, музејима, галеријама и другим установама културе) заменили праћењем онлајн представа и концерата, виртуелним посетама музејима и изложбама и друго. Истраживањем је испитивано колико старији Београђани користе интернет за поједине културне активности, да ли купују улазнице онлајн, да ли посећују сајтове установа културе и слично.

Иако је у односу на период 2018–2021. године приметна разлика, односно напредак у погледу коришћења интернета и рачунара, рачунар не користи чак 59% становништва старог од 65 до 74 године. Међу онима који га користе чак 35,4% то чини једном месечно, а 53% свакодневно (поређења ради у категорији од 25 до 34 године 98,6% испитаника користи рачунар свакодневно). Интернет не

4 Jordi, R. and Dragojević S. (2007) *Guide to citizen participation in local cultural policy development for European Cities*, European Cultural Foundation.

5 Мрђа, С. и Миланков, М. (2020) *Културна партиципација грађана Србије*, Београд: Завод за проучавање културног развитка, стр. 15.

користи 42,9% старијих. Од оних који приступају интернету 92% то чини користећи мобилни телефон.⁶

Иако се чине напори да се број корисника интернета међу старијима повећа, постоје бројне препреке које отежавају стицање дигиталне писмености, а тиме и коришћење онлајн културних садржаја. Међу највећим препрекама наводе се:

- страх од непознатог (нова технологија ствара отпор, и он је код старијих већи него код младих који су отворенији према новинама),
- техносталгија – афирмативно присећање или чежња/жудња за застарелим технологијама,
- „несагледивост” интернета (старији немају довољно знања да сачувају своју безбедност, па бирају да се не излажу ономе од чега не знају како да заштите своје податке, слике, приватност...),
- недостатак подршке (старијима треба више времена да усвоје вештине и многи одустају јер немају стрпљиву подршку на том путу),
- финансијски разлози (коришћење ИТ технологије најмање је међу онима са нижим примањима, а таквих је највише међу старијима),
- једном стечене дигиталне компетенције треба стално ажурирати, што може деловати обесхрабрујуће.⁷

Важно је напоменути и да у анализи резултата истраживања треба водити рачуна о периодима старости, односно о томе да се здравствено и ментално опадање и социјални губици повећавају како процес старења одмиче. Према подацима добијеним мултифакторским истраживањем (синтетички извештај објављен је под насловом „Изолација и релациони живот”⁸), особе од 79. до 83. године доживљавају најкрупније промене. „Период од 79. до 83. године означен је, дакле, као животна прекретница у старењу: пре 79. године људи се осећају још виталним, а после 83. улазе у дубоку старост. У том прелазном периоду долази до највећих и најосетливијих промена, међу којима је често смрт супружника. То је такође период кад слабе виталности и физички интегритет. Понекад блага на самом почетку, та оштећења су, међутим, иреверзибилна и постају све више спутавајућа. Усамљеност се тада доживљава као додатна патња.”⁹ Тада особа губи

6 Ковачевић, М., Шутић, В. и Рајчевић, У. (2021) *Употреба информационо-комуникационих технологија у Републици Србији*, Београд: Републички завод за статистику.

7 Манић, Љ. и Миљковић, Ј (2022) Безбедност старијих на интернету, *Безбедност*, LXIV 3/2022, Београд: Министарство унутрашњих послова, стр. 125–126.

8 Le Collectif Combattre la solitude, Isolement et vie relationnelle, Synthèse du Rapport général par Anne-Carole Bensandon, <http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/petitsfreres-isolement-01.pdf>, приступљено 20. 3. 2023.

9 Миливојевић, Т., Симеуновић Бајић, Н. и Манић, Љ. (2017) Колико су старији људи сами и усамљени: увод у кратка истраживања и промишљања, *Геронтологија*, број 1/2017, година 44, стр. 29–49, Београд: Геронтолошко друштво Србије.

додир са својим потребама или мотивацију да их задовољи. Дакле, када говоримо о културној партиципацији старијих особа, морамо имати у виду и статистички релевантну периодизацију старости, без обзира на велике разлике међу појединцима.

Методологија истраживања

С обзиром да је сврха овог истраживања испитивање културних потреба старијих Београђана, у истраживању су коришћене квантитативне истраживачке методе, а варијабле су третиране као независне и зависне. Такође, поред квантитативних података прикупљени су и анализирани и квалитативни подаци. Осим коришћења општенаучних метода у анализи резултата, за само прикупљање података коришћено је интервјуисање и фокус група. Најпре је креиран репрезентативан (стратификовани, вешетапни) узорак који је чинило 100 Београђана старијих од 65 година, оба пола. За потребе истраживања креиран је упитник који је садржао 49 питања затвореног и отвореног типа. Питања су била подељена у четири групе. После социодемографских питања која су се односила на пол, године старости, брачни статус и процену материјалног и здравственог стања испитаника, следе питања која се односе на културна интересовања старијих, на учешће у културним дешавањима и културне праксе. Интервјуисање старијих Београђана имало је за циљ да се на основу њихове самопроцене обезбеде релевантне и актуелне информације, а вршено је техником телефонске анкете уз подршку рачунара (САТИ). Упитник је претходно проверен на састанку фокус групе.

У истраживању је учествовало $N=100$ испитаника са територије Београда старости 65 и више година, од чега 56% жена. Узорак је стратификован према старости. Анкетирано је 31,0% испитаника старости 65 до 70 година, 24,0% старости 71 до 75 година, 21,0% испитаника од 76 до 80 година и 24% испитаника старости 81 и више година. Преко половина испитаника (61,0%) има средњу стручну спрему као највиши степен формалног образовања, при чему је анкетирано 92,0% пензионера. У брачној заједници је 48,0% испитаника, удоваца/удовица је 35,0%, разведених 12,0% и самаца/самица 5,0%. На скали од 1 (веома лоше) до 5 (веома добро), старији Београђани своје здравствено стање ($Me=3,00$), као и материјално стање ($Me=3,00$) процењују као осредње (Табела 1).

Табела 1. Општи подаци о испитаницима

| | N=100 |
|---|-------------|
| Пол, n (%) | |
| Женски | 56 (56,0%) |
| Мушки | 44 (44,0%) |
| Старост (године), n (%) | |
| 65-70 | 31 (31,0%) |
| 71-75 | 24 (24,0%) |
| 76-80 | 21 (21,0%) |
| 81+ | 24 (24,0%) |
| Образовни статус, n (%) | |
| Основна школа и ниже | 16 (16,0%) |
| ССС | 61 (61,0%) |
| ВШ,ВШС | 23 (23,0%) |
| Брачни статус, n (%) | |
| Слободан/слободна | 5 (5,0%) |
| У брачној заједници | 48 (48,0%) |
| Разведен/на | 12 (12,0%) |
| Удовац/удовица | 35 (35,0%) |
| Радни статус, n (%) | |
| Радно ангажован/а | 1 (1,0%) |
| Пензионер и запослен | 1 (1,0%) |
| Пензионер и хонорарац | 6 (6,0%) |
| Пензионер без икаквог радног ангажмана | 92 (92,0%) |
| Процена здравственог стања, Ме (IQR) | 3,00 (1,00) |
| Процена материјалног стања, Ме (IQR) | 3,00 (1,00) |

Ме (IQR) = Медијана (Интерквartilни ранг)

У обради прикупљених података најпре је Колмогоров–Смирновљевим тестом испитана дистрибуција нумеричких варијабли. Како су нумеричке варијабле показале да њихова дистрибуција статистички значајно одступа од нормалне, коришћене су непараметријске статистичке методе. За опис параметара од значаја у зависности од њихове природе, коришћени су фреквенције, проценти, узорачка средња вредност (медијана). Врста статистичких тестова условљена је карактером прикупљених података. За тестирање разлика коришћен је Крускал–Валисов Х тест. Ниво вероватноће установљен је на $p \leq 0,05$. Статистичка обрада и анализа одрађена је у статистичком пакету СПСС¹⁰.

Резултати истраживања

Културна интересовања процењена су кроз 16 активности које би старији Београђани преферирали да практикују у слободно време. Уз сваку активност у упитнику је дата скала процене с вредностима од један до пет, на којој испитаник

¹⁰ IBM SPSS Statistics for Windows, Version 24.0. IBM Corp., Armonk, NY, USA

заокружује одговор који репрезентује његове наклоности (од 1 – уопште није заинтересован/а, до 5 – веома је заинтересован/а). Међу омиљене активности испитаници су сврстали посете рођацима или пријатељима (Me=4,00), одласке у природу (Me=4,00), гледање телевизије (Me=4,00), али и читање новина (Me=4,00), читање књига (Me=4,00), одласке у позориште (Me=4,00) и слушање радија (Me=4,00). Осредњу заинтересованост испитаници показују за одласке у кафиће или ресторане (Me=3,00), посете музејима и галеријама (Me=3,00) и обиласке споменика и археолошких локалитета (Me=3,00). Старији Београђани нису заинтересовани за одласке у биоскоп (Me=2,00), одласке на концерте (Me=2,00), бављење неком уметничком активношћу (Me=2,00), као ни за бављење спортом (Me=2,00). За одласке на спортске догађаје и претраживање интернета анкетирани грађани не показују било какво интересовање (Me=1,00) (Табела 2).

⊕ Табела 2. Културна интересовања старијих Београђана

| | Уопште ме не интересује | Не интересује ме | Неодлучан/а сам | Интересује ме | Веома ме интересује | Me (IQR) |
|--|-------------------------------|------------------------|--------------------|------------------|------------------------|-------------|
| | n (%) | n (%) | n (%) | n (%) | n (%) | |
| Одлазим код рођака и пријатеља | 5 (5,0%) | 8 (8,0%) | 9 (9,0%) | 36 (36,0%) | 42 (42,0%) | 4,00 (1,00) |
| Одлазим у природу | 0 (0,0%) | 7 (7,0%) | 6 (6,0%) | 40 (40,0%) | 47 (47,0%) | 4,00 (1,00) |
| Одлазим у кафиће или ресторане | 27 (27,0%) | 19 (19,0%) | 9 (9,0%) | 24 (24,0%) | 21 (21,0%) | 3,00 (3,00) |
| Одлазим у биоскоп | 19 (19,0%) | 37 (37,0%) | 6 (6,0%) | 31 (31,0%) | 7 (7,0%) | 2,00 (2,00) |
| Одлазим у позориште | 9 (9,0%) | 26 (26,0%) | 10 (10,0%) | 42 (42,0%) | 13 (13,0%) | 4,00 (2,00) |
| Одлазим на спортске догађаје | 54 (54,0%) | 14 (14,0%) | 8 (8,0%) | 18 (18,0%) | 6 (6,0%) | 1,00 (2,00) |
| Одлазим у музеје и галерије | 22 (22,0%) | 25 (25,0%) | 13 (13,0%) | 33 (33,0%) | 7 (7,0%) | 3,00 (2,00) |
| Одлазим на концерте | 44 (44,0%) | 21 (21,0%) | 3 (3,0%) | 22 (22,0%) | 10 (10,0%) | 2,00 (3,00) |
| Обилазим споменике и археолошке локалитете | 22 (22,0%) | 18 (18,0%) | 12 (12,0%) | 40 (40,0%) | 8 (8,0%) | 3,00 (2,00) |
| Гледам телевизију | 0 (0,0%) | 4 (4,0%) | 12 (12,0%) | 68 (68,0%) | 16 (16,0%) | 4,00 (0,00) |
| Слушам радио | 8 (8,0%) | 23 (23,0%) | 18 (18,0%) | 44 (44,0%) | 7 (7,0%) | 4,00 (2,00) |
| Читам књиге | 7 (7,0%) | 23 (23,0%) | 16 (16,0%) | 41 (41,0%) | 13 (13,0%) | 4,00 (2,00) |
| Читам новине | 5 (5,0%) | 20 (20,0%) | 21 (21,0%) | 45 (45,0%) | 9 (9,0%) | 4,00 (1,75) |
| Претражујем интернет | 53 (53,0%) | 11 (11,0%) | 16 (16,0%) | 17 (17,0%) | 3 (3,0%) | 1,00 (2,00) |
| Бавим се спортом | 39 (39,0%) | 21 (21,0%) | 13 (13,0%) | 24 (24,0%) | 3 (3,0%) | 2,00 (3,00) |
| Бавим се неком уметничком активношћу | 45 (45,0%) | 29 (29,0%) | 11 (11,0%) | 10 (10,0%) | 5 (5,0%) | 2,00 (2,00) |

Me (IQR)= Медијана (интерквартилниранг).

У табели која следи представљени су одговори испитаника на питања како проводе своје слободно време и у којим културним активностима заиста учествују. Чак 71,0% старијих суграђана слободно време проводи гледајући телевизију. Само 7,0% чита књиге, по 5% иде у природу и чита новине. Рођаке и пријатеље посећује 4% испитаника, док по 3% испитаника слуша радио и бави се спортом. Само по један Београђанин старији од 65 година посећује кафиће и ресторане и претражује интернет.

Преко 90% испитаника изјаснило се да нису ни једном отишли у биоскоп, позориште, на изложбу, у библиотеку, нити једну од наведених активности у протеклих годину дана. Само један учесник у истраживању ишао је у позориште више од два пута, а један је више од пет пута посетио неки културно-историјски споменик (Табела 3).

Табела 3. Културна пракса старијих Београђана

| | n (%) | Ниједном | 1-2 пута | 3-5 пута | Више од 5 пута |
|---|-----------|-----------|----------|----------|----------------|
| | | n (%) | n (%) | n (%) | n (%) |
| Врста садржаја: | | | | | |
| Биоскопска представа | 94(94,0%) | 6(6,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) |
| Позоришна представа | 89(89,0%) | 10(10,0%) | 1(1,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) |
| Концерт озбиљне музике | 97(97,0%) | 3(3,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) |
| Концерт поп или рок музике | 93(93,0%) | 7(7,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) |
| Концерт народне музике | 99(99,0%) | 1(1,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) |
| Изложба | 91(91,0%) | 9(9,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) |
| Спортска утакмица | 94(94,0%) | 6(6,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) |
| Колико сте пута у протеклих годину дана посетили библиотеку | 99(99,0%) | 1(1,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) |
| Културно историјски споменик | 83(83,0%) | 16(16,0%) | 0(0,0%) | 1(1,0%) | 0(0,0%) |
| Археолошко налазиште | 97(97,0%) | 3(3,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) |
| Музеј | 94(94,0%) | 6(6,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) |
| Галерију | 92(92,0%) | 8(8,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) |
| Изложбу | 93(93,0%) | 7(7,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) |
| Сајам књига | 89(89,0%) | 11(11,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) |
| Активности: | | | | | |
| Гледам телевизију | 71(71,0%) | | | | |
| Читам књиге | 7(7,0%) | | | | |
| Идем у природу | 5(5,0%) | | | | |
| Читам новине | 5(5,0%) | | | | |
| Идем код рођака и пријатеља | 4(4,0%) | | | | |
| Слушам радио | 3(3,0%) | | | | |
| Бавим се спортом | 3(3,0%) | | | | |
| Идем у кафиће или ресторане | 1(1,0%) | | | | |
| Претражујем интернет | 1(1,0%) | | | | |

Истраживањем је испитивано и колико се старији Београђани баве неким обликом културног стваралаштва (културном продукцијом). Нажалост, 95% испитаника не бави се ни једним обликом стваралаштва у култури. По један се бави певањем, писањем или плесом, а двоје је рекло да се баве неком активношћу не прецизирајући којом (Табела 4). Испитаници се не баве ни једним обликом дигиталног стваралаштва нити деле путем интернета своју културну продукцију.

Табела 4. Културна продукција старијих Београђана

| | N=100 |
|---|-----------|
| Активности: | |
| Певањем у хору или певачкој групи | 1(1,0%) |
| Писањем (песама, прича, текстова за новине и сл.) | 1(1,0%) |
| Плесањем | 1(1,0%) |
| Неком другом | 2(2,0%) |
| Ни једном | 95(95,0%) |

Готово је занемарљив број ситуација у којима су се припадници старије популације определили за употребу интернета. Било да говоримо о слушању музике, читању новина, гледању филмова или серија, виртуелним посетама галеријама, музејима или постављању и дељењу сопственог, односно садржаја који је неко други креирао, одговори су готово једногласни. Изузев читања новина на интернету које је у благој предности, са 11% оних који то раде свакодневно, наспрам 71% оних који то гледано на месечном нивоу нису урадили, све остале помену-те активности показују поразну статистику: у току једног месеца музику преко интернета уопште није слушало 80% испитаника, филм или серију уопште није гледало њих 89%, у виртуелној посети музеју или галерији није било њих 98%, туђи садржај преко интернета није поделило 99% испитаника, а чак свих 100% је рекло да ни једном нису поделили неки свој садржај, било да је реч о фотографији, текстовима или видео записима. Овај налаз допуњује и налаз да само 1 испитаник улазнице за културне догађаје купује преко интернета (Табела 5).

Табела 5. Коришћење интернета за учешће у културном животу старијих Београђана

| | n (%) | Ниједном | Једном месечно | Неколико пута месечно | Неколико пута недељно | Свакодневно |
|--|-----------|-------------|----------------|-----------------------|-----------------------|-------------|
| | | n (%) | n (%) | n (%) | n (%) | n (%) |
| Слушање музике | | 80(80,0%) | 3(3,0%) | 10(10,0%) | 5(5,0%) | 2(2,0%) |
| Читање новина | | 71(71,0%) | 10(10,0%) | 3(3,0%) | 5(5,0%) | 11(11,0%) |
| Гледање филмова, серија и сл. | | 89(89,0%) | 7(7,0%) | 4(4,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) |
| Посећивање сајтова установа културе | | 98(98,0%) | 1(1,0%) | 1(1,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) |
| Постављање уметничких садржаја које сте створили | | 100(100,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) |
| Дељење културних садржаја које је неко други створио | | 99(99,0%) | 1(1,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) | 0(0,0%) |
| Начин куповина улазнице за културне догађаје: | | | | | | |
| Преко интернета | 1(1,0%) | | | | | |
| На билетарници | 19(19,0%) | | | | | |
| На поклон | 7(7,0%) | | | | | |
| На други начин | 1(1,0%) | | | | | |
| Нисам куповао/ла улазнице за културне догађаје | 72(72,0%) | | | | | |

Један од циљева истраживања био је испитати да ли је оно што старији Београђани преферирају да раде у слободно време, заиста активност у којој и учествују. Резултати показују да испитаници који преферирају одлазак у природу заиста слободно време проводе у природи ($Me=4,00$), $p=0,011$. Они који су навели да желе да гледају ТВ, то заиста и раде ($Me=4,00$), $p=0,002$. Љубитељи читања књига упражњавају ову активност у слободно време ($Me=4,00$), $p=0,019$. Преференције осталих културних активности нису у сагласности са оним чиме се испитаници заиста баве у своје слободно време (Табела 6).

Табела 6. Однос културних интересовања и културне партиципације старијих Београђана

| Културна интересовања | Активности: | | | | | | | *p-Value |
|--|-----------------------------|----------------|-------------------|--------------|-------------|--------------|------------------|----------|
| | Идем код рођака и пријатеља | Идем у природу | Гледам телевизију | Слушам радио | Читам књиге | Читам новине | Бавим се спортом | |
| Одлазим у природу | 5,00(0,75) | 4,00(1,00) | 4,00(1,00) | 5,00(1,00) | 4,00(1,00) | 2,00(2,00) | 5,00(1,00) | 0,011 |
| Одлазим код рођака и пријатеља | 4,00(0,75) | 5,00(1,00) | 4,00(1,00) | 5,00(1,00) | 5,00(1,00) | 3,00(0,75) | 5,00(1,00) | 0,065 |
| Гледам телевизију | 5,00(1,50) | 4,00(1,50) | 4,00(1,00) | 3,00(1,00) | 4,00(0,50) | 2,00(1,00) | 5,00(1,75) | 0,002 |
| Читам новине | 3,50(1,25) | 2,00(1,00) | 2,00(1,75) | 4,00(2,00) | 2,00(2,00) | 2,00(1,00) | 2,00(1,00) | 0,105 |
| Читам књиге | 4,00(2,00) | 2,00(1,00) | 4,00(2,50) | 4,00(2,00) | 4,00(2,50) | 2,00(1,00) | 2,00(1,00) | 0,019 |
| Одлазим у позориште | 3,50(2,25) | 4,00(2,20) | 1,00(2,00) | 1,00(1,00) | 2,00(1,25) | 3,00(1,00) | 2,00(1,75) | 0,284 |
| Слушам радио | 4,00(1,50) | 3,00(1,00) | 3,00(2,00) | 3,00(1,00) | 2,00(1,50) | 2,00(2,00) | 2,00(1,00) | 0,056 |
| Обилазим споменике и археолошке локалитете | 4,00(3,00) | 2,00(2,00) | 1,00(3,00) | 3,00(1,25) | 2,00(1,00) | 2,00(2,25) | 5,00(3,00) | 0,607 |
| Одлазим у кафиће или ресторане | 4,00(3,00) | 4,00(1,00) | 3,00(3,00) | 4,00(1,00) | 3,00(3,00) | 2,00(2,5) | 4,00(2,50) | 0,100 |
| Одлазим у музеје и галерије | 4,00(2,25) | 4,00(3,50) | 4,00(2,00) | 4,00(1,50) | 3,00(1,00) | 4,00(3,25) | 4,00(2,00) | 0,854 |
| Одлазим у биоскоп | 4,00(2,50) | 4,00(2,00) | 3,00(2,00) | 5,00(2,50) | 3,00(1,00) | 3,00(0,75) | 3,00(1,00) | 0,701 |
| Одлазим на концерте | 4,00(3,00) | 4,00(3,00) | 3,00(3,00) | 4,00(3,25) | 5,00(2,25) | 3,00(1,00) | 3,00(1,25) | 0,361 |
| Бавим се спортом | 4,00(2,00) | 4,00(2,25) | 3,00(1,75) | 4,00(2,00) | 4,00(2,00) | 5,00(3,00) | 4,00(3,00) | 0,909 |
| Одлазим на спортске догађаје | 2,00(2,25) | 2,00(2,50) | 1,00(1,00) | 1,00(1,25) | 1,00(1,00) | 1,00(1,25) | 4,00(2,25) | 0,035 |
| Претражујем интернет | 2,00(1,00) | 4,00(1,25) | 2,00(2,00) | 1,00(1,75) | 3,00(0,50) | 2,00(1,00) | 5,00(2,00) | 0,146 |
| Бавим се неком уметничком активношћу | 1,50(1,00) | 3,00(1,00) | 2,00(1,25) | 1,00(1,00) | 2,00(1,00) | 1,00(0,75) | 1,00(1,00) | 0,160 |

*Крускал Валисов тест (Kruskal–Wallis test) Приказане су Медијане (Интерквартилни ранг).

Резултати истраживања показују да чак 72,0% испитаника не посећује културне догађаје, а њих 95% није учествовало у некој од културних активности у претходних годину дана.

Као разлоге неучествовања у културном животу града, близу половине испитаних (43,0%) наводи финансијске разлоге. Здравствени разлози су доминантни за 27,0% испитаника, без интересовања за учествовање у културном животу града је 20,0% старијих Београђана, док 6% не зна разлог. Исти проценат (6%) наводи неки други разлог, указујући да немају са ким, разочараност, страх од Ковида, усамљеност или страх од болести као најважније разлоге.

Пре пандемије 38,0% испитаника чешће је посећивало културне догађаје, код 41% испитаника није се променила учесталост посета културним догађајима, док 17% не посећује ове догађаје и 4% не може да се определи (Табела 7).

Табела 7. Разлози старијих Београђана за неучествовање у културном животу

| | n (%) |
|--|-----------|
| Разлози неучествовању у културном животу града: | |
| Из финансијских разлога | 43(43,0%) |
| Незаинтересовани су | 20(20,0%) |
| Стари су и болесни | 27(27,0%) |
| Нешто друго | 6(6,0%) |
| Не знам, не могу да проценим | 4(4,0%) |
| Посећивање културних догађаја пре пандемије ЦОВИД-19: | |
| Да | 38(38,0%) |
| Не | 41(41,0%) |
| Не знам, не могу да проценим | 4(4,0%) |
| Не посећујем културне догађаје | 17(17,0%) |

Дискусија и закључци

Радно активни људи, нарочито млади и млађе средње доби када формирају и породицу, жале се често на недостатак времена за бављење активностима које их испуњавају. У каснијој средњој доби, све чешће помињу шта ће све радити кад оду у пензију и стекну много више слободног времена, односно кад буду могли да управљају својим временом. Осим ослобођеног времена, рачунају на то да ће, барем у ранијој старости, бити здрави и витални за омиљене активности.

Кад су у питању потребе за учествовањем у културном животу заједници, које се, према Масловљевој (*Abraham Maslow*) пирамидалној хијерархизацији фундаменталних универзалних људских потреба¹¹ сврставају у потребе вишег реда, јасно је да су неопходни предуслови са базе пирамиде, као што је материјално стање и сигурност, како би особа уз довољно времена имала и психолошки капацитет да се посвети културним потребама (интелектуалним, естетским, духовним...) које спадају у највишу људску потребу за самоактуализацијом. Међутим, важно је подсетити да потребе највишег реда у хијерархији утичу на ниже нивое, те да друштвена повезаност и самоактуализација кроз когнитивне, естетске, духовне доживљаје благотворно утичу на физичко (неурофизиолошко кардиоваскуларно, и друго) здравље, као и на ментално благостање.

На примеру читања, емпиријска психолошка истраживања и снимања мозга новим технологијама научно су потврдила утицај на ментално благостање и развој личности. „Читање уметничке књижевности је начин постојања, којим се усваја мноштво различитих перспектива, интензивирају и продубљују доживљаји и шире скучени егзистенцијални просторно-временски оквири.”¹²

11 Маслов, А. (1982) *Мотивација и личности*, Београд: Нолит.

12 Миливојевић, Т. (2012) *Култура и срећа, Култура* бр. 137, Београд: Завод за проучавање културног развојка, стр. 26–48.

Исто важи и за друге облике културе, јер култура није некаква надструктура туђа органској инфраструктури, већ је она *сам животи*. Стављање културе на маргине живота девитализује културу, али и сам живот.

Култура је ерос у смислу виталне, креативне силе, која се опире ентропији, регресији, потонућу, представља буднију и снажнију присутност себи и свету, трансцендирајући биолошка ограничења.¹³ Зато верујемо да је партиципација у неком облику културе још важнија у старости.

Нажалост ово истраживање показује да чак 72% испитаника не посећује културне догађаје, њих 95% није учествовало у некој од културних активности у претходних годину дана. Ови подаци додатно су узнемирујући јер су испитаници становници Београда који није само седиште највиших државних и националних институција у Србији, већ и средиште културе и уметности, са највећим бројем установа културе и манифестација у области културе.

Као што смо раније поменули, у складу са Масловљевом пирамидом потреба, за посвећеност култури неопходно је обезбедити предуслове, од којих кључни спадају у одговорност друштва.¹⁴ Јасно је да живот у зони преживљавања због материјалне оскудице, лошег друштвеног положаја, усамљености, изолованости или битно нарушеног здравља, тешка приступачност културних установа, недовољно умрежавање преко различитих удружења која би подстицала старије и организовала учешће у културним догађајима, слаба саобраћајна повезаност и слично, отежавају партиципацију у културном животу старијих особа.

Осим тога, развој тих виших, а фундаменталних потреба, односно афинитет према култури уопште или неком њеном посебном облику (одређеној уметности, науци...) развија се током целог живота. За потребе овог рада нису истраживана ранија интересовања испитаника за културне садржаје, како бисмо открили у којој мери њихова садашња слаба партиципација у културном животу происходи и из тог фактора.

Истраживање је показало и да се учешће у културном животу смањило у периоду после пандемије. Старији људи су развили већи страх него раније од вирусних обољења, многи су се предали инерцији после подуже затворености за време карантина, неки су тада изгубили део физичке, али и менталне покретљивости.

Показало се да старији испитаници нису у време пандемије и после ње користили интернет како би задовољили своје друштвене и културне потребе. У другим истраживањима (Манић, Миљковић, 2022) наведени су разлози за то. Те разлоге треба уважити, не изазивати осећање инфериорности, некомпетентности, неадекватности код старије популације, а нудити подстицај, обуку и подршку онима који показују интересовање да се обуче за коришћење интернета за задовољење њихових друштвених, али и културних потреба. Међутим, акценат треба да буде стављен на већу бригу друштвених институција и удружења за културне

¹³ Исто.

¹⁴ Маслов, А. (2001) *О животињним вредностима*, Београд: Жарко Албуљ.

потребе старијих особа у реалном, физичком простору. Зато што култура оснажује и доживотно развија личност у свим њеним аспектима – чулним, менталним, осећајним, духовним; јер је она израз живота, витална сила, вредност која обезбеђује квалитет и смисао постојања у сваком старосном добу.

ЛИТЕРАТУРА:

- Jordi, R. and Dragojević, S. (2007) *Guide to Citizen Participation in Local Cultural Policy Development for European Cities*, European Cultural Fondation.
- Ковачевић, М., Шутић, В. и Рајчевић, У. (2021) *Употреба информационо-комуникационих технологија у Републици Србији*, Београд: Републички завод за статистику.
- Le Collectif Combattre la solitude, Isolement et vie relationnelle, Synthèse du Rapport général par Anne-Carole Bensandon, <http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/petitsfreres-isolement-01.pdf>, приступљено 20. 3. 2023.
- Манић, Љ. и Миљковић, Ј. (2022) Безбедност старијих на интернету, *Безбедност*, Београд, 64(3), стр. 120–139, doi:10.5937/bezbednost2203120M.
- Маслов, А. (1982) *Мотивација и личности*, Београд: Нолит.
- Маслов, А. (2001) *О животињним вредностима*, Београд: Жарко Албуљ.
- Миливојевић, Т. (2012) Култура и срећа, *Култура*, бр. 137, Београд: Завод за проучавање културног развоја, стр. 26–48.
- Миливојевић, Т., Симеуновић Бајић, Н. и Манић, Љ. (2017) Колико су старији људи сами и усамљени: увод у кратка истраживања и промишљања, *Геронтологија*, број 1/2017, година 44, Београд: Геронтолошко друштво Србије, стр. 29–49.
- Мрђа, С. и Миланков, М. (2020) *Културна партиципација грађана Србије*, Београд: Завод за проучавање културног развоја.
- Саопштење Републичког завода за статистику бр. 181, год. LXXI, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/pdf/G20211181.pdf>, dostupan 27. 11. 2022.

Ljiljana Manić, Tatjana Milivojević and Andrijana Mikić

College of Social Work, Belgrade

CULTURAL PARTICIPATION OF ELDERLY BELGRADERS

Abstract: Population ageing is a phenomenon that is characteristic of all European countries. It affects both economic and social development and imposes an obligation to use public policy measures to protect the rights of the elderly, prevent their marginalization and discrimination, and create conditions for their equal participation in all spheres of life. Accordingly, it is necessary to create cultural policy measures that will enable conditions for equal participation of the elderly in cultural life. This paper deals with the cultural participation of senior Belgraders. It has examined their cultural interests, private and public cultural consumption and cultural production. The goal of the paper is to investigate to what extent the interests of elderly Belgraders coincide with cultural practices, how much they use the Internet to participate in cultural life, and how much the pandemic has affected their cultural needs and habits. An additional goal of this paper is to draw attention of the public and the policy makers to improvement and promotion of the cultural needs of the elderly in Belgrade and to provide data that can be useful for creation of a cultural policy that will enable greater participation of the elderly in the cultural life of the city.

Key words: *cultural participation, elderly citizens of Belgrade, cultural interests, cultural practice*